

УДК 001.816(477)(07)

Пикалюк Р.В.,

старший викладач кафедри видавничої справи та редагування
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
кандидат філологічних наук

ЖАНР КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ В АСПЕКТІ ЗМІСТОВОЇ КУЛЬТУРИ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

У статті досліджені типологічні особливості жанру колективної монографії, визначені чинники, що впливають на змістову культуру зазначеного жанру. Розглянута роль редактора у забезпеченні змістової культури.

Ключові слова: колективна монографія, змістова культура видання, дискурсні практики.

Протягом останніх десятиліть науковий дискурс характеризується оновленням методологічної бази й форм комунікації, що зумовлено загальним розвитком комунікаційних технологій. Це спричиняє трансформації в системі традиційних для наукового дискурсу видавничих жанрів. Така тенденція актуалізує проблему культури наукових видань загалом та окремих наукових жанрів зокрема. Чинником цього є також високий рівень стандартизації наукових видань, закріплення вимог до них не лише у державних видавничих стандартах, а й у нормативних документах, що регламентують наукову діяльність (постановах Державної атестаційної комісії та ін.). Виникнення нових жанрів у науковому дискурсі спричиняє потребу визначення і фіксування в нормативних документах норм їх видавничої підготовки. Водночас існуючі норми вимагають постійного переосмислення в світлі нових потреб наукової комунікації.

Останнім часом значна увага дослідників приділяється колективним жанрам наукових видань і, зокрема, жанру колективної монографії (Н.В. Зелінська, О.М. Ренн, О.М. Сичивиця та ін.). Проблеми культури наукового книговидання порушені в працях Н.В. Зелінської, Ю.С. Данильця, Р.О. Водолазського та інших дослідників.

Метою статті є дослідження типологічних особливостей жанру колективної монографії та їх зв'язку зі змістовою культурою наукових видань.

Дослідники культури книжкових видань (Н.І. Черниш, Т.С. Крайнікова, І.О. Жарков та ін.) відзначають системний характер зазначеної категорії. Зокрема, Т.С. Крайнікова зазначає: «<...> те, що видання підноситься на високий щабель культури <...> відбувається завдяки двом рушійним силам, двом взаємопов'язаним чинникам: розробленості чіткої і креативної концепції видання (сміслової, художньо-графічної, маркетингової) та відповідності критеріям якості (в нормативному та функціональному її аспектах)» [8, 137]. Н.І. Черниш розподіляє систему елементів, що характеризують культуру видання, між трьома блоками: змісту, оформлення і поліграфічного виконання [19, 104]. Така структура увиразнює взаємозв'язок між елементами різних блоків, тож у дослідженні ми користуємось нею для аналізу культури колективних монографій в аспекті роботи редактора.

І.О. Жарков одним із провідних чинників культури видання вважає взаємозв'язок «твір — видання» [3], наголошуючи на провідній ролі редактора у його забезпеченні. Одним із перших етапів установлення такого взаємозв'язку є визначення редактором типологічних особливостей майбутнього видання на етапі розробки концепції майбутнього видання. Принципового значення цей етап набуває в редакторській підготовці наукових видань, оскільки правильне визначення типологічних ознак визначає подальший механізм редакторської підготовки видання і — як результат — ефективність його функціонування у системі наукової комунікації.

Розвиток жанрів колективного авторства у науковій сфері призводить до трансформації жанру колективної монографії, зокрема, зближення із жанром збірника наукових праць. Причиною цьому стає близькість зазначених жанрів за інформаційними ознаками авторського тексту, зокрема, за ознакою монотематичності. Так, ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види: терміни та визначення» визначає жанр монографії як «наукове книжкове видання повного дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному або кільком авторам» [2, 7]. Текст колективного наукового твору в результаті редакторського опрацювання втілюється у видання, що різняться за складом основного тексту: моновидання або збірник.

О.М. Ренн пов'язує жанрову специфіку колективної монографії з особливостями творення авторського тексту: «Якщо накласти ознаку авторського складу на ознаку *склад основного тексту*, можемо простежити два аспекти колективного авторства, з якими стикаємося у видавничій практиці, і з якими доводиться працювати редактору:

1) неподільне співавторство, колективне авторство окремого твору, результатом якого стає **моновидання**, — видання, що містить один твір, створений двома чи більше авторами (**колективна монографія** <...> тощо);

2) роздільне співавторство, наслідком якого є **збірник** (колективний) — видання, що вміщує низку творів різних авторів» [15, 7].

Отже, вибір виду видання за складом основного тексту є результатом редакторського аналізу основного тексту. В цьому аспекті важливим є врахування дискурсивних практик (Н.В. Зелінська), тобто процесів «продукування тексту, що творять дискурс» [4, 108], форм наукового співавторства та інших чинників, що спричиняють зміни в системі видань певного виду. Традиційно колективні монографії презентують результати діяльності колективів державних наукових установ (серед досліджених представлені видання Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної Академії Наук України — «*Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*», «*Мова і мовознавство в духовному житті суспільства*» та ін.; Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної Академії Наук України — «*Національні варіанти української компаративістики*» та ін.); науково-дослідних центрів вищих навчальних закладів (міжкафедральна лабораторія славістично-методологічних студій Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка — «*Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація*», «*Літературна рецепція і компаративістичний дискурс*» та ін.), наукових колективів, що не мають офіційного статусу; зазвичай, такі колективи налічують 2–3 особи («*Системна організація лексики на позначення матеріальної культури*», «*Кінонімія в сучасній українській мові*» — колективні монографії, написані двома науковцями). Неподільне співавторство у таких випадках забезпечується ієрархічною структурою наукового колективу, що працює над створенням тексту, тривалістю наукової співпраці, в багатьох ви-

падках — офіційним статусом наукового колективу, що зумовлює виконання колективних досліджень.

Зважаючи на вищесказане, помилковим із редакторського погляду є надання статусу колективних монографій матеріалам конференцій, семінарів, круглих столів та інших форм представлення індивідуальних наукових досліджень. Так, у виданні *«Поетика містичного»*, яке у вихідних відомостях заявлене як колективна монографія, у вступній частині зазначено, що її основою є матеріали наукової конференції (див. [13, 3]). Видання містить й інші ознаки серійного видання: у вихідних відомостях відсутній науковий редактор, натомість наявний упорядник видання тощо.

Подібні помилки є досить поширеними у сучасному науковому книговиданні. Насамперед це пов'язано з традиційно високим науковим статусом жанру монографії. Тому поширеними є випадки публікації у вигляді колективних монографій матеріалів міжнародних наукових заходів або таких, що приурочені до ювілею наукової або навчальної установи тощо (наприклад, монографія *«Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід)»*, присвячена 350-річчю Львівського національного університету імені Івана Франка, монографія *«Слово в культурі та культура в слові»* — VI симпозіуму українців середньої та східної Європи тощо).

Жанр колективної монографії зумовлює певні вимоги до змістового блоку видання. Одним із найважливіших елементів змістової культури видання є структура основного тексту. Неподільне співавторство передбачає наявність попереднього плану колективного наукового твору, дотримання якого забезпечує чітку структуру тексту й дозволяє уникнути композиційних, логічних та інших помилок. Характерною ознакою колективних монографій, як і наукового тексту загалом, є складна розгалужена структура, спричинена логікою наукового викладу, і поєднання структурних частин в цілісний текст. Так, у більшості аналізованих монографій наявна трирівнева система рубрикації [6; 9; 10; 12; 14]. Зважаючи на те, що кожен із співавторів працює з окремою частиною або розділом, у жанрі колективної монографії також прийнятна дворівнева система рубрикації. Однак при цьому структурні одиниці найвищого рівня повинні забезпечувати логіку викладу матеріалу. Надто загальне формулювання заголовків найвищого рівня

на кшталт *«Культура і мова як духовні вартості»*, *«Ціннісні домінанти української та загальнолюдської культури в художньому тексті»* [17], *«Орієнтири сучасної медійної сфери (методологія, теорія, практика)»*, *«Ефективність аргументації (європейський контекст)»*, *«Слово. Образ. Діалог»* [18] не відповідає цій вимозі, а також спричиняє нечіткість логіки викладу на нижчих структурних рівнях, що з редакторського погляду є недоліком. Оформлення заголовкового комплексу за зразком наукової статті [17; 18] свідчить про належність цих видань до жанру збірників наукових праць і, відповідно, про редакторські помилки у визначенні жанру.

Структура колективної монографії нерозривно пов'язана з логікою викладу основного тексту. У словнику «Издательские термины и понятия» з цього приводу зазначено: «Монографія — це твір, побудований за єдиним планом розвитку основної ідеї, такий, що в єдиному концептуальному руслі висвітлює різні аспекти теми, має єдиний вступ до проблематики і завершення, узагальнює й аналізує викладені дослідження і результати.

Наявність цих структурних частин, а також <...> характер змісту відрізняють колективну монографію від збірника за зовнішніми ознаками» [5, 17–18].

Роздільне співавторство характеризується вертикальними логічними зв'язками (тобто зв'язками між одиницями вищих і нижчих рівнів рубрикації, наприклад, тематична відповідність назв підрозділів назві розділу) і відсутністю горизонтальних зв'язків (зв'язків між структурними одиницями одного рівня, наприклад, логіки переходу між структурними одиницями в межах розділу). Водночас неподільне співавторство сприяє утворенню як горизонтальних, так і вертикальних зв'язків. В аналізованих виданнях спостерігаються окремі недоліки в дотриманні логіки викладу. Так, у виданні *«Слово в культурі та культура в слові»* структурні одиниці всередині розділів розташовані за алфавітним принципом із зазначенням авторства кожного з текстів, що є типовим для збірників наукових праць.

У виданні *«Поетика містичного»* розділ *«Містичне в проєкціях літературного досвіду»* структуровано за географічним принципом, що увиразнює тематику реалізації досліджуваної категорії в літературах світу. Однак останній підрозділ *«Модус містичного в новітніх*

реklamних зразках» порушує зазначений принцип логіки викладу і водночас суперечить назві розділу.

Отже, змістова культура жанру колективної монографії значною мірою залежить від роботи редактора. Підвищенню змістової культури, зокрема в структурному аспекті, сприяє встановлення відповідності між колективним науковим текстом і жанровою належністю майбутнього видання. Дослідження внутрішньо жанрових чинників культури наукових видань становить перспективу подальших досліджень у цьому напрямі.

Джерела

1. Данилець Ю.С. Якість наукової книги очима автора/читача / Ю.С. Данилець, Р.О. Водолазський, С.Р. Сікора, С.Р. Коваль // Поліграфія і видавнича справа. — 2008. — № 1. — С. 17–22.
2. ДСТУ 3017-95 Видання. Основні види. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1995. — 47 с.
3. Жарков И.А. Технология редакционно-издательского дела [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook077/01/>
4. Зелінська Н.В. Дискурсивні практики сучасної української науки / Н.В. Зелінська // Наукова комунікація у мас-медіа: Практикум [укладачі А.А. Бойко, Н.В. Зелінська, О.Ф. Коновець]. — Львів : Українська академія друкарства, 2009. — С. 105–117.
5. Издательские термины и понятия : словарь с комментариями / [автор-сост. Г.Ф. Низяева]. — Владивосток : ДВО РАН, 2008. — 40 с.
6. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [монографія] / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. — 2008. — 336 с.
7. Ковтюх С.Л. Кінонімія в сучасній українській мові: принципи номінації та способи творення / С.Л. Ковтюх., О.Л. Кирилюк. — Кіровоград : Видавництво ДЛАУ, 2010. — 168 с.
8. Крайнікова Т.С. Змістова культура видання: суть, чинники та критерії оцінювання / Т.С. Крайнікова // Наукові записки Інституту журналістики. — Т. 44. — 2011. — С. 133–137.
9. Літературознавча рецепція і компаративістичний дискурс : [монографія] / Р.Т. Гром'як [та ін.]. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. — 368 с.
10. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства : [монографія] / [відп. ред. Т.В. Радзівська]. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. — 2007. — 352 с.
11. Національні варіанти літературної компаративістики [монографія] / Д.С. Наливайко, Т.Н. Денисова, О.В. Дубиніна [та ін.]. — К. : Видавничий дім «Стилос», 2009. — 750 с.

12. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація: [монографія] / Р.Т. Гром'як [та ін.]. — Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2005. — 292 с.
13. Поетика містичного : [колективна монографія] / Висоцька Н.О., Дзик Р.А., Ітокава К. [та ін.] ; [упорядк. О. Червінської]. — Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. — 320 с.
14. П'яст Н.Й. Системна організація лексики на позначення матеріальної культури: [монографія] / Н.Й. П'яст, Л.Є. Азарова. — Вінниця : Універсум-Вінниця, 2006. — 111 с.
15. Ренн О.М. Колективне авторство: проблеми видавничого втілення: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / О.М. Ренн ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики. — К., 2011. — 17 с.
16. Сичивиця О. Авторство і псевдоавторство в науці. Стаття перша. Критерії авторства і проблеми псевдоавторства / О. Сичивиця // Соціогуманітарні проблеми людини. — № 2. — 2006. — С. 47–55.
17. Слово в культурі та культура в слові. Slovo v kulture a kultura ve slove: [колективна монографія] / [відп. ред. А. Архангельська]. — Olomouc : Univerzita Palackeho v Olomouci, 2014. — 355 с.
18. Сучасна медіакультура: контент, концепції, перспективи (українсько-польський досвід) : [колективна монографія] / Й. Лось, С. Гавронський, Т. Лильо, М. Уліта [та ін.] ; [за наук. ред. проф. Й. Лося]. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — 392 с.
19. Черниш Н.І. На шляху до культури української книги: теоретичні проблеми та видавничі реалії / Н.І. Черниш // Основи культури видання : навчально-методичний посібник. — Львів : Українська академія друкарства, 2013. — С. 101–112.

В статье исследованы типологические особенности жанра коллективной монографии, определены факторы, влияющие на культуру содержания данного жанра. Рассмотрена роль редактора в обеспечении культуры содержания.

Ключевые слова: коллективная монография, культура содержания издания, дискурсивные практики.

The article examines typological peculiarities of the genre of collective monograph, determines factors that influence the culture of the content of the following genre. It investigates the role of editor in providing culture of the content.

Key words: collective monograph, culture of the content, discursive practice.